

B O G A N M E L D E L S E R

Ester Boserup: The Conditions of Agricultural Growth, The Economics of Agrarian Change under Population Pressure. George Allen & Unwin Ltd. London 1965. 124 sider. 22/6 sh.

Selv om det vist ikke direkte står noget sted i denne bog, drejer den sig alene om landbrugets økonomiske vilkår i udviklingslandene. Forfatterens almindelige behandling af spørgsmålene viser i øvrigt, at forskellene mellem det før-industrielle landbrug og det nutidige landbrug ikke er så fundamentale endda, men for forfatterens centrale tesis, at det er befolkningspresset mere end noget andet, der skaber fremgang i landbrugets produktion, er der nok en afgørende forskel mellem landbruget i subsistenslandene og i de mere velstående lande. Sætningen passer vel i alt fald ikke på det europæiske eller nordamerikanske landbrug, således som det har været i de sidste halvandet hundrede år.

Hvis forfatterens tesis, at det er befolkningspresset, der fremmer landbrugsproduktionen, er rigtig, må det nødvendigvis ændre vor opfattelse af udviklingslandenes forhold; den må imidlertid også få konsekvenser for vigtige dele af den tekniske bistand. Forfatteren er anti-malthusianer, ikke blot på den måde, reformvenlige mennesker og politikere altid har været det, idet de siger, »Malthus kan ikke være rigtig, så vil al vor indsats være omsonst«. Hun er det på den måde, at hun viser, at på et meget langt stræk er stigning i landbrugsproduktionen i takt med befolkningsudviklingen mulig.

Kritikken af de traditionelle systemer sætter først ind over for den traditionelle sondring mellem dyrket og udyrket land, hvor forfatteren hævder, at der findes en jævn overgang mellem kun sjældent dyrket jord som f.eks. jord, der dyrkes hvert tyvende år, og over til den jord, hvoraf der tages måske tre afgrøder årligt.

Ester Boserup sætter dernæst ind over for tanken om, at arbejdsindsatsen er en given størrelse. Enhver, der har besøgt afrikanske lande, vil vide, at der er uanede muligheder for en forøget arbejdsindsats. Tesen, at med forøget befolkningstæthed får man større arbejdsindsats pr. mand, synes åbenbart rigtig. Det er typisk for megen økonomisk teori, at man negligerer variationer i arbejdsudbuddet, måske fordi vi i vor verden er kommet til at betragte en vis ikke helt ringe arbejdsindsats som en selvfølge eller for at bruge et af forfatteren citeret udtryk, a physiological necessity. Folk, der er vokset op i tider, hvor man kan bruge næsten al sin tid til former for aktivitet, som mange hos os er rede til at betale penge for, således jagt og fiskeri, finder utvivlsomt et moderne arbejdsliv i landbrug eller industri enstonigt og trættende. De gamle, der betragtede arbejdet som en forbandelse, var måske nærmere ved en forståelse af udviklingslandenes befolkning end mange udsendte eksperter, der tordner mod befolkningens dovenskab.

Forfatteren har en tredje forudsætning, nemlig at valget af en primitiv teknik ofte ikke skyldes uvidenhed om en højere og mere kompliceret teknik, men derimod at udøverne foretrækker under de rådende økonomiske og befolkningsmæssige forhold at anvende den lettere teknik fremfor den mere komplicerede, som nok giver større udbytte, men kun under indsatsen af mere arbejde, eventuelt under indsats af mere enstonigt og kedeligt arbejde.

Forfatteren har i virkeligheden endnu en forudsætning, som hun imidlertid ikke gør meget ud af, nemlig at disse folk foretrækker fritid fremfor andre økonomiske goder end dem, der er strengt nødvendige for livets opretholdelse. Heri afviger de jo stærkt fra vore egne befolkninger i det sidste par hundrede år.

Fra disse forudsætninger kommer forfatteren frem til sin hovedtanke, at be-

B O G A N M E L D E L S E R

Ester Boserup: The Conditions of Agricultural Growth, The Economics of Agrarian Change under Population Pressure. George Allen & Unwin Ltd. London 1965. 124 sider. 22/6 sh.

Selv om det vist ikke direkte står noget sted i denne bog, drejer den sig alene om landbrugets økonomiske vilkår i udviklingslandene. Forfatterens almindelige behandling af spørgsmålene viser i øvrigt, at forskellene mellem det før-industrielle landbrug og det nutidige landbrug ikke er så fundamentale endda, men for forfatterens centrale tesis, at det er befolkningspresset mere end noget andet, der skaber fremgang i landbrugets produktion, er der nok en afgørende forskel mellem landbruget i subsistenslandene og i de mere velstående lande. Sætningen passer vel i alt fald ikke på det europæiske eller nordamerikanske landbrug, således som det har været i de sidste halvandet hundrede år.

Hvis forfatterens tesis, at det er befolkningspresset, der fremmer landbrugsproduktionen, er rigtig, må det nødvendigvis ændre vor opfattelse af udviklingslandenes forhold; den må imidlertid også få konsekvenser for vigtige dele af den tekniske bistand. Forfatteren er anti-malthusianer, ikke blot på den måde, reformvenlige mennesker og politikere altid har været det, idet de siger, »Malthus kan ikke være rigtig, så vil al vor indsats være omsonst«. Hun er det på den måde, at hun viser, at på et meget langt stræk er stigning i landbrugsproduktionen i takt med befolkningsudviklingen mulig.

Kritikken af de traditionelle systemer sætter først ind over for den traditionelle sondring mellem dyrket og udyrket land, hvor forfatteren hævder, at der findes en jævn overgang mellem kun sjældent dyrket jord som f.eks. jord, der dyrkes hvert tyvende år, og over til den jord, hvoraf der tages måske tre afgrøder årligt.

Ester Boserup sætter dernæst ind over for tanken om, at arbejdsindsatsen er en given størrelse. Enhver, der har besøgt afrikanske lande, vil vide, at der er uanede muligheder for en forøget arbejdsindsats. Tesen, at med forøget befolkningstæthed får man større arbejdsindsats pr. mand, synes åbenbart rigtig. Det er typisk for megen økonomisk teori, at man negligerer variationer i arbejdsudbuddet, måske fordi vi i vor verden er kommet til at betragte en vis ikke helt ringe arbejdsindsats som en selvfølge eller for at bruge et af forfatteren citeret udtryk, a physiological necessity. Folk, der er vokset op i tider, hvor man kan bruge næsten al sin tid til former for aktivitet, som mange hos os er rede til at betale penge for, således jagt og fiskeri, finder utvivlsomt et moderne arbejdsliv i landbrug eller industri enstonigt og trættende. De gamle, der betragtede arbejdet som en forbandelse, var måske nærmere ved en forståelse af udviklingslandenes befolkning end mange udsendte eksperter, der tordner mod befolkningens dovenskab.

Forfatteren har en tredje forudsætning, nemlig at valget af en primitiv teknik ofte ikke skyldes uvidenhed om en højere og mere kompliceret teknik, men derimod at udøverne foretrækker under de rådende økonomiske og befolkningsmæssige forhold at anvende den lettere teknik fremfor den mere komplicerede, som nok giver større udbytte, men kun under indsatsen af mere arbejde, eventuelt under indsats af mere enstonigt og kedeligt arbejde.

Forfatteren har i virkeligheden endnu en forudsætning, som hun imidlertid ikke gør meget ud af, nemlig at disse folk foretrækker fritid fremfor andre økonomiske goder end dem, der er strengt nødvendige for livets opretholdelse. Heri afviger de jo stærkt fra vore egne befolkninger i det sidste par hundrede år.

Fra disse forudsætninger kommer forfatteren frem til sin hovedtanke, at be-

folkningspresset er den drivende kraft i de før-industrielle samfund til forøget landbrugsproduktion. En større befolkning fører ifølge hende til større arbejdsindsats pr. individ og i det hele taget til forøget møje med konsekvensen, at landbrugsproduktionen forøges væsentligt. Den af Malthus afledede teori om befolkningspresset, der til stadighed slås ned af sultperioder, som således tjener til at holde befolkningen inden for de rammer, landbrugsproduktionen sætter, giver et forkert billede af virkeligheden.

Fremstillingen bærer præg af, at forfatteren har et betydeligt kendskab til forholdene i og litteraturen om udviklingslandene. Skønt dette er tilfældet, er den holdt i en meget knap og koncentreret form. Der findes så godt som ingen referater af enkelttilfælde, næsten ingen statistik, der bringes kun konklusioner af, hvad der må have været et meget stort forskningsarbejde.

Anmelderen er tilbøjelig til at mene, at forfatteren i alt væsentligt har ret. Det turde være givet, at med en anden teknik og bedre udnyttelse af den for hånden værende arbejdskraft er der i mange af udviklingslandene – særligt de tyndbefolkede – umådelige muligheder for yderligere produktion af landbrugsvarer, men dette er kun foreneligt med en mindre fritid og mere af den slags arbejde, der føles ubehageligt. Man er nødt til at dyrke jorden og kan ikke nøjes med de former for indsats, der ligger på grænsen til forbrug, f.eks. jagt, fiskeri eller i nogle tilfælde krig.

Ester Boserups teori gælder for det før-industrielle landbrug. Som allerede nævnt vil det næppe være muligt at anse befolkningspresset som den drivende faktor bag landbrugets udvikling i Europa og Nordamerika i de sidste halvandet hundrede år, men en række af de forhold, som forfatteren nævner som bidragende til, at befolkningspresset har kunnet skabe et forøget udbytte i landbruget, foreligger også i den industrielle del af verden. Disse forhold har muliggjort en større land-

brugsproduktion, men incitamentet hertil har været et andet.

Denne bog er et vægtigt indlæg i en diskussion, og den vil givetvis give anledning til diskussion og til revision af visse traditionelle tankebaner.

Det er selvsagt for bogens kvalitet ganske ligegyldigt, at man intet sted kan mærke, at forfatteren stammer fra landbrugslandet Danmark; men at forfatteren intet har fundet herhjemme fra værdigt til drøftelse, kan godt give anledning til visse overvejelser over den sæere provinsielle behandling, vi hidtil har givet landbrugsøkonomien herhjemme, og som altså fører til, at der ikke er ét dansk værk, der har kunnet indgå blandt forfatterens kilder.

Kjeld Philip*

* Professor ved Københavns Universitet, dr. oecón.

Søren Hoff: FDM's bilprognoser. Forenede Danske Motorejere, København 1964, 79 sider, pris 15.— kr.

Kontorchef Søren Hoff's bog om bilprognoser er et overordentlig velskrevet arbejde, hvori der gøres et godt forsøg på at belyse trafikudviklingen med alle forhåndenværende klassiske hjælpemidler.

De, der har studeret teorien om befolkningsprognoser, vil derfor nikke genkendende til de metoder, der anvendes, herunder diskussionen af et mætningspunkt, dvs. et maksimalt antal biler eller en maksimal trafik, brugen af den logistiske og den exponentielle funktion samt forsøget på at opfatte udviklingen her i landet som en forsinket udvikling, således at der kan drages nytte af iagttagelser i andre områder, især U.S.A. med dets højere levestandard og tidligere udbygning af bilparken.

Efter en gennemgang af fordelene og især ulemperne ved alle disse metoder opstiller Søren Hoff sin hovedprognose over antallet (y) af personbiler pr. 1000 ind-